

Résumé de la présentation par Francois-Emmanuel de Wasseige, Rédacteur en chef de la revue « Demeures historiques et Jardins »

Aperçu du patrimoine des châteaux au 20ième siècle
Overzicht van het kasteelerfgoed in de 20ste eeuw
Assemblée Générale - Algemene Vergadering, Hex 14-06-2008

Monseigneur, Mijnheer de Voorzitter, Dames en Heren,
 Monseigneur, M. le Président, Mesdames, Mesdemoiselles, Messieurs,

Bij wijze van inleiding : wat ik u zal zeggen, is voornamelijk gebaseerd op een persoonlijk onderzoek dat ik uitvoerde en dat 590 kastelen omvat. Met andere woorden : 19,66 % van de 3000 bestaande – of vroeger bestaande – Belgische kastelen, aan het begin van de 20ste eeuw.

Waar bevindt zich ons kasteelerfgoed ?

Wijnen prof. Genicot beweerde dat “de concentratie van [kastelen per streek] ongelijk verdeeld is : niemand betwist dat hun aantal in het zuiden stijgt”. Julien van Remoortere merkt bijvoorbeeld op dat de provincie Oost-Vlaanderen “niet meer schittert door haar vele kastelen” en dat de provincie West-Vlaanderen “eerder armtierig is wanneer men ze vergelijkt met Brabant, Namen en Luik”).

(ILL-CARTE) voici la répartition par province de mon échantillon.

A propos de répartition, je précise que parmi les 2.800 monuments wallons classés, les châteaux représentent environ 10 %, tandis que, selon les sources, la proportion de châteaux se situe entre 2,9 % et environ 5 % des 9.970 monuments flamands classés.

Examinons à présent ce que sont devenus nos châteaux.

Dans l'état actuel de mes recherches, j'ai trouvé 246 châteaux démolis au XXe siècle, chiffre qui sera hélas revu à la hausse. (ILL-TABL)

Les principales causes de la disparition de ces châteaux sont les deux guerres mondiales, le feu, une cause «immobilière» ou «économique», ou encore une raison inconnue.

- ten minste 114 kastelen werden verwoest tijdens de twee oorlogen. Het werkelijke aantal zal zeker veel hoger liggen.

- 39 kastelen gingen vorige eeuw in de vlammen op, waaronder de kastelen van d'Ardenne en Bellinghen. Uit mijn steekproef blijkt dat 55 kastelen een brand kenden, en dat 16 volledig herbouwd of gerestaureerd werden, waaronder Alden Biesen, Belœil, Chimay, Denée, Nieuwenhove, enz.

- **31** kastelen werden bewust met de grond gelijk gemaakt, vaak omdat de onderhouds-of renovatiekosten te hoog waren : dat is bijvoorbeeld het geval, in Wallonië, met de kastelen van Malèves, Limal, Mussain, en in Vlaanderen, met het kasteel della Faille, het kasteel van Gijzegem en de kastelen Steevliet, Lembeek, enz. Helaas ligt hier ook het werkelijke aantal zeker veel hoger.

Sommige kastelen werden afgebroken om plaats te ruimen voor een openbare weg – bijvoorbeeld het kasteel van Engihoul, te Hermalle-sous-Huy, dat in 1988 werd gesloopt omwille van de aanleg van de N 90.

- 66 andere kastelen werden om ongekende redenen verwoest, zoals het kasteel van Ormeignies, dat te koop werd gesteld in 1934 en door de nieuwe eigenaar werd gedynamiteerd. Hier ziet u de restanten. Andere vervielen tot ruïnes, zoals ter Elst.

Après les châteaux démolis, passons aux **demeures gâchées par leur environnement** :

L'urbanisation a souvent très fortement réduit le parc qui entourait les châteaux et donc irrémédiablement gâché son environnement. Citons par exemple le château Beaulieu à Machelen, à 20 mètres duquel on a construit le boulevard de la Woluwe; le château de Rivieren encerclé par des immeubles; le château du Vivier l'Agneau, à présent situé à 15 mètres de la N 4 à Courrière; le château de Terlaemen, juste devant lequel on a construit une route; le château Cockerill, à Seraing, qui s'est vu flanquer d'une autoroute urbaine à moins de 25 mètres; etc.

N'oubliez pas le chemin de fer et les trams vicinaux, qui, à la fin du XIXe et au début du XXe siècle, a gâché l'environnement de certains châteaux, comme Templeuve.

Parmi les 590 châteaux de mon échantillon, j'ai compté 32 **ruïnes**. Etendant les recherches à d'autres sources, on obtient rapidement le chiffre d'au moins une trentaine d'autres châteaux qui se sont délabrés au XXe siècle : Bormenville, Charle-Albert, Hof ter Saksen, Méan, Noisy, ter Elst à Duffel, etc.

Men treft op zijn minst een dertigtal kastelen aan die volledig werden **heropgebouwd**. Hier een bijzonder geval : het kasteel van Elzenwalle te Voormezele ten zuiden van Ieper, was in 1919 een ruïne. De architect Ernest Blérot bouwde het weer op volgens zijn eigen stijloppvattingen. Wat de materiaalkeuze betreft : baksteen en natuursteen ruimen plaats voor gewapend beton waarin puin verwerkt werd van de ruïne van het oude kasteel. Dit originele bouwwerk biedt waarschijnlijk het enige echte voorbeeld van een kasteel dat puur "20ste eeuw" is.

Het is niet gemakkelijk om voldoende precieze en betrouwbare informatie te bekomen over de restauraties en de renovaties. De 2 meest kolossale renovaties, zowel op het gebied van het uit te voeren werk als inzake geld, zijn waarschijnlijk het kasteel van Seneffe, dat in 1995 werd gerestaureerd voor de bescheiden som van ruim een miljard franken, en het kasteel van Alden Biesen. Deze 2 kastelen behoren toe aan de overheid, maar laten we ook twee 2 kastelen vermelden die in bijna vervallen staat van de overheid werden gekocht en door hun huidige privé-eigenaars werden gered : het kasteel van Heylweghen en het kasteel van Feluy.

Faute de statistiques représentatives, citons quelques chiffres et exemples : 57 châteaux restaurés, remaniés ou rénovés par le seul baron Francis Bonaert, dont Taviet et Wortegem, et une dizaine de demeures restaurées par Raymond Pelgrims de Bigard, entre autres Grand-Bigard, Lavaux-Sainte-Anne, Beersel, Ryckel et Chimay qui subit son septième incendie en 1935.

Dans certains cas, on se réjouit qu'un château n'ait pas été entièrement rasé, comme à Waulsort, mais dont la façade à Meuse a été réduite des 2/3 ...

Saluons la restauration de certains châteaux abandonnés au cours du XXe siècle et récemment sauvés comme Tarcienne, Acoz, et Neuville-en-Condroz dont la restauration est encore en cours. Certaines restaurations n'ont jamais été terminées, comme celle du château de Ham à Steenokkerzeel, dont on n'a jamais remplacé les toitures. Dans les années '70, le propriétaire de Fagnolles commença à le «restaurer», en utilisant surtout du béton : sans commentaire, à part que cette «restauration» très partielle a coûté à l'époque la bagatelle de 25 millions de francs...

Wat de restauratie betreft,

Het merendeel van de oudste kastelen werd pas na 1900 van elektriciteit en van stromend water voorzien.

Het summum op het gebied van modernisering is zonder enige twijfel het hyper-modernistische Groenhof, waarvan één der voorgevels voorzien is van zonnepanelen en fotovoltaïsche cellen, en waarvan het interieur doorspekt is met technologische snufjes.

Overigens

werden vele kastelen getransformeerd :

tot hotels en/of restaurants (bv. Boetfort te Melsbroek, waar momenteel aan wordt gewerkt, en Harzé);

tot asielen of ziekenhuizen (Bouly);

tot boerderijen;

tot gevangenissen : Lalaing te Hoogstraten of tot een gerechtsgebouw : Turnhout;

tot rusthuizen (Faing);

tot appartementen (kasteel van Neerijse);

of nog tot scholen, zoals het kasteel van Kruikenburg te Ternat, het kasteel van Argenteuil dat de Scandinavische School herbergt, enz.

Tenslotte vindt men een paar honderd nieuwe “kastelen” die aan de vooravond van de 20ste eeuw werden gebouwd, waaronder het nieuwe kasteel van Edingen, Westerlo II, Tudor , Cromwez, Le Fy, Overschie, het enorme kasteel van Roumont te Ochamps, enz.

Après ce rapide survol architectural du patrimoine castral, passons aux **aspects sociologiques et socio-économiques** :

Après la première guerre mondiale, les changements sociaux ont complètement modifié les données. La préoccupation est de pouvoir entretenir son château. Les années 50 ont ensuite constitué un tournant capital : la croissance économique et la création de nouvelles taxes ont eu pour effet de supprimer brutalement l'existence du personnel domestique sans lequel de grandes bâtisses ne peuvent être entretenues. Le défi qu'ont à affronter les propriétaires, dont la fortune connaît le choc de la *socialisation*, est si soudain que beaucoup n'y résistent pas. En Belgique surtout, des châteaux disparaissent par dizaines [ou sont laissés à l'abandon].

Bref, «Au XXe siècle, l'effet des deux guerres mondiales, celui de la grande dépression des années trente et surtout l'inflation ininterrompue ont ébranlé nombre de fortunes familiales.

Een kasteel onderhouden is duur. In de **nieuwe sociaal-economische context** sinds een paar decennia, moeten de kasteelheren die niet meer over een persoonlijk fortuin beschikken, zelf meer en meer de taken volledig of gedeeltelijk uitvoeren die vroeger aan personeel werden toevertrouwd. Maar hoe gaan zij te werk om hun budget in evenwicht te houden ?

Hier volgen een paar voorbeelden van de meest voorkomende inkomstbronnen:

Verhuur voor de jacht en/of de visvangst;

Bezoeken (Belœil, Ooidonk,...);

Verhuur voor mondaine feesten en bruiloften;

Appartementenverhuur in de bijgebouwen;

Verhuur voor bedrijfsseminaries Presles;

Organisatie van culturele evenementen, (Chimay, Ooidonk, Belœil, Corroy,...)

bloemenfeesten, Groot-Bijgaarden, Beez, Hex, Beervelde, Laarne, of plantenfestivals, enz.

Verhuur als filmlocatie Belœil

Mecenaat – financiering van buitenaf (zoals te Versailles)

Gemengd privé-/ en beroepsgebruik, bijvoorbeeld door antiquairs te Deulin, Acoz, ‘s

Gravenwezel, enz.

Bref, qui sont les châtelains actuels ?

1. Personnes physiques	67,1 %
2. Pouvoirs publics	13,2 %
3. Sociétés	7,6 %
4. Musées ou centres culturels	6,6 %
5. Hôtels et/ou restaurants	5,2 %

A propos des personnes physiques, évidemment trop nombreuses à recenser et donc à identifier, relevons simplement que si un tiers des nobles possédant un château en 1900 a dû vendre sa demeure dans le courant du XXe siècle, ce qui constitue une des grandes caractéristiques sociales, les châteaux les plus connus n'ont pas changé de mains depuis longtemps ou n'ont jamais été vendus : Antoing, Attre, Bayart, Belœil, Bornem, Duras, Chimay, Ooidonk, Franc Warêt, Freÿr, Hex, Rixensart, Waleffe, Warfusée, Westerlo, etc.

Vele gemeenten hebben een kasteel. In de meeste gevallen bevindt het zich op het grondgebied van deze gemeente en doet het zo dienst als stadhuis of administratief gebouw : van Aalst (kasteel Terlinden) tot Zoersel (Hallerhof), via Dilbeek (het kasteel van Viron, waarvan het interieur sterk werd aangepast om er kantoren in onder te brengen. Dit is ook het geval met het kasteel-gemeentehuis van Wemmel), enz.

Sommige gemeenten gebruiken hun kasteel voor andere doeleinden : het kasteel van Nettinne , herbergt de groene klassen van Watermaal-Bosvoorde; een bibliotheek vond onderdak in het kasteel van Egmont te Zottegem, enz.

Un certain nombre de château appartient soit à une province, soit à une de nos Régions, soit à une de nos Communautés, soit à l'Etat fédéral; je vous fais grâce de la liste.

Des châteaux ont été rachetés par des entreprises, par exemple la Morlière à Ollignies, Robiano-Stoberg à Tervueren, Ronchinne, etc.

Les châteaux qui abritent un Musée ou servent comme centres culturels permanents ou quasi permanents sont souvent aux mains des pouvoirs publics (Seneffe, Cortewalle, Harzé, Sterckshof, Gaasbeek, etc.), sauf dans de rares cas : Trazegnies, Thozée, Lavaux-Sainte-Anne, par exemple.

Hôtels et/ou restaurants

Dans cette catégorie, par contre, la plupart des propriétaires sont privés : Hassonville et Peltzer, en Wallonie, Lebbeke et Lagendalen en Flandre; Rullingen, aussi un restaurant, appartient à la province de Limbourg.

Cinq autres petites catégories (ordres religieux; écoles; maisons de retraites ou usage social; mouvements de jeunesse) totalisent 9 %; la plus importante de ces catégories mineures, les ordres religieux, représente 2,4 % de l'échantillon.

Uit een kort onderzoek bleek dat een vijftigtal kastelen tussen mei 2006 en oktober 2007 te koop stonden.

In de meeste gevallen wordt een kasteel voor een of meer van de 3 volgende redenen verkocht : het te dure onderhoud, een onverdeeldheid die niet opgelost raakt of te hoge successierechten. In 2007 zei iemand uit een familie die eeuwenlang een kasteel in haar bezit had : « *Het is met spijt in het hart, maar we hebben geen keus. We moeten ons kasteel verkopen want we kunnen de onderhoudskosten niet meer betalen.* »

Le prix annoncé le plus élevé, pour un château (rénové et entouré de 71 hectares) en Flandre, s'élève à 7.600.000 €, tandis qu'un des moins chers (fort mal situé, avec très peu de terrain et non rénové, dans la province de Namur) est annoncé à 1.300.000 €

Le château de Hermalle-sous-Huy, a connu, il y a quelques années, quatre propriétaires différents en 14 ans, et le château De Rozerie (Alost) a changé trois fois de propriétaire en quatre ans dans les années 1980. Il semble qu'un château reste de moins en moins longtemps dans les mêmes mains et risque donc de changer souvent d'affectation...

De noodzaak om veel geld en energie te stoppen in het onderhoud van een eigendom, maakt het leven van een kasteel eigenaar zeer moeilijk.

Omdat we steeds langer leven, is het niet ongebruikelijk dat een kasteel geërfd wordt op 65-jarige leeftijd. Tijdens de algemene vergadering van 2006, onderstreepte onze dierbare voorzitter het belang een kasteel over te dragen op een moment dat de erfgenamen nog in de kracht van hun leven zijn. Deze redelijke oplossing vindt echter weinig ingang : onlangs nog hoorde ik een man van 60 jaar, oudste zoon van een kasteelheer, mij verklaren dat hij hieromtrent niets of weinig te zeggen had...

Een tussenoplossing bestaat erin het *beheer* van het kasteel over te laten aan de jongere generatie, zoals bij het kasteel de Merode te Westerlo, waar prins Simon de Merode (26 jaar) het domein beheert. Een andere mogelijkheid is het oprichten van een stichting waarin alle generaties van de familie zetelen en elk evenveel zeggenschap hebben.

A propos de transmission, les châtelains belges trouveraient certainement encore plus de courage et d'énergie à gérer leurs demeures si les pouvoirs publics les aidaient davantage en réduisant fortement les droits de succession.

Parallèlement, je me demande si la perception répétée de génération en génération de droits de succession sur un même bien immobilier est moralement acceptable. A mes yeux, une loi n'est bonne que lorsqu'elle est raisonnable.

Enfin, toujours à propos de taxes, signalons d'une part que dans un certain nombre de pays européens, les demeures classées ne sont plus taxées, et d'autre part, qu'il existe diverses solutions pour diminuer fortement les droits de succession.

Laten we het nu hebben over de promotie,

of beter nog, over het gebrek aan promotie van Belgische historische woonsteden.

Het is belangrijk om de woonsteden beter te leren en te doen kennen – alsook de uitdagingen van morgen. Welnu, ondanks het overweldigende succes van de Erfgoeddagen, zijn het grote publiek noch de wetenschap werkelijk geïnteresseerd in historische woonsteden. Vanuit wetenschappelijk oogpunt, moet men toegeven dat de castellologie nog in haar kinderschoenen staat.

Het is dus noodzakelijk kinderen en jongeren hiervoor ontvankelijk te maken.

Waarom niet, naar het voorbeeld van “Jeugd en Muziek”, in de scholen aan te vangen met “Jeugd en Erfgoed” ? Het Waalse Gewest en het Institut du Patrimoine wallon voeren sinds 2001 lofwaardige pogingen om de jeugd te sensibiliseren. Eergisteren werd het Institut du Patrimoine wallon trouwens beloond door Europa Nostra voor zijn “Classes d’éveil aux métiers du Patrimoine” (ontdekkingslessen van erfgoedambachten).

In Nederland gingen ze met het programma “Van luchtkasteel tot dassenburcht” nog een stap verder door scholieren uit het basisonderwijs ter plaatse te onderrichten.

In Vlaanderen worden twee bijkomende dagen exclusief voorbehouden aan de scholen na de Erfgoeddagen. Maar daarbuiten wordt er weinig georganiseerd, behalve dan de

“Monumentenstrijd”, beaamt de administrateur-generaal van het Agentschap RO-Vlaanderen.

Pourquoi ne crée-t-on pas une émission télévisée francophone hebdomadaire sur le patrimoine ? Pourquoi les écoles ne visitent-elles pas plus de châteaux ? Pourquoi le grand public ne visite-t-il pas plus nos demeures ? Sans doute à cause du manque de promotion...

De nombreux monuments se portent assez bien grâce à leur propriétaire, mais certains monuments nécessitent beaucoup d’aide.

Pourquoi donc ne pas créer pour les demeures historiques de nouveaux types d’aide grâce à des chômeurs «de longue durée» ? Un bel exemple est donné depuis 1990 par l’Atelier vendéen du Patrimoine dont l’objectif est la réinsertion sociale à travers la restauration de bâtiments historiques.

Conclusion

Le XXe siècle a connu autant voire plus de destructions de châteaux que durant l’ensemble des siècles précédents; de nombreuses demeures ont été protégées par un classement, et l’affectation des châteaux a fortement évolué suite aux hostilités et aux bouleversements socio-économiques. La vente des châteaux s’accélère, et environ 1 tiers des demeures jadis habitées par une famille servent à présent à d’autres fins, ce qui implique inmanquablement la disparition de l’âme desdits châteaux.

De 20ste eeuw kende trouwens talloze kasteeltransformaties omwille van economische, meer bepaald “vastgoed” redenen, om dan nog maar te zwijgen van de verschrikkelijke inkrimping van de eigendomsoppervlakte.

Gelukkig verkeren onze kastelen meestal in goede staat.

De bewustwording bij het grote publiek voor het historisch onroerend erfgoed groeit, maar volstaat dit om in te gaan tegen de honger van de vastgoedmakelaars ?

Men moet zich dus inspannen om enerzijds het Belgisch kasteelpatrimonium te beschermen, en niet alleen de oudste woonsteden, want die van het einde van de 19de en van het begin van de 20ste eeuw zullen binnen een eeuw ook historisch zijn, en anderzijds om een betere toekomst voor te bereiden voor ons historisch onroerend erfgoed.

Mijn kleine speech die men mij vroeg over dit onderwerp te houden, is hiermee ten einde.

Het zou interessant geweest zijn om nog een paar andere aspecten te behandelen over de evolutie van Belgische kastelen in de 20ste eeuw, bijvoorbeeld waaruit een restauratie gewoonlijk bestaat, ; de stijl van recentelijk gebouwde “kastelen”; een gedetailleerde economische studie over het managen van kastelen enz. Elk van deze aspecten zou het onderwerp kunnen uitmaken van een uitgediepte studie.

Sta mij toe hierbij een oproep te doen in het verlengde van onze nationale wapenspreuk : “L’union fait la force / Eendracht maakt macht”. Wat ik net gezegd heb, is het resultaat van enorm veel opzoekingswerk dat ik alleen uitvoerde. Aangezien de castellologie in België nog maar zijn eerste stappen zet, zijn betrouwbare bronnen eerder schaars. U bent zeer goed geplaatst om te weten dat de gesloten wereld van de kastelen vaak zeer discreet wenst te blijven.

Désirant poursuivre mes recherches, je souhaiterais obtenir de votre part **toute information** ou copie de documents dont vous disposeriez. La discrétion la plus totale sera évidemment garantie. Dans le cadre de mes recherches, je compte lancer, d’ici x temps, une grande enquête socio-économique sur les demeures historiques; j’espère que vous serez nombreux à y répondre, et que vous en parlerez à vos amis et cousins châtelains.

Enfin, j’ai récemment appris par hasard qu’un membre de notre asbl avait, l’année dernière, jeté à la poubelle sa collection complète de revues... ô rage, ô désespoir !!! Plus sérieusement, sachez donc que si vous souhaitez vous séparer de votre collection de revues, de photos anciennes ou moins anciennes, etc., nous les recueillerons avec joie.

Monseigneur, Mijnheer de Voorzitter, Dames, Juffrouwen, Heren, ik dank u voor uw aandacht en wens u nog een aangename namiddag.